

lett volna egy olyan kitűnő összefoglaló áttekintést adnia, mint a többi nyelvjárási sajátosságról.

Az említettek közül is kitűnik, milyen nehéz a nyelvjárási képzőket, ezeket a hihetetlen gazdagsággal jelentkező és minden kötöttség nélkül használt nyelvi elemeket egy statikus rendszer Prokrustesz-ágyába beleszorítani. Nagy és szép munkát végzett Szabó Z., hogy ezt megkísérelte, még akkor is, ha ezek az örök mozgásban, változásban levő nyelvi elemek, amelyek a legkülönbélebb hatásoknak vannak kitéve (alapszó besugárzás, analógia, logikai és lélektani asszociációk, a köznyelv egységesítő, a társadalmi és földrajzi környezet differenciáló hatása stb.) a rendszer korlátait itt-ott át is törik.

A tanulmány nyelve éppen olyan világos, érthető és színes, mint a gondolatok, amelyeket formába önt. Kár, hogy néhány sajtóhiba éktelenkedik itt-ott a szövegben. Például: „felsorolásukat l. a 00 lapon” (92), „kellejteniarról” (99), „ilyen terészetű képzésmód” (100). Helyes lett volna, ha az egyes igeképzők tárgyalásakor tipográfiaiailag is élesebben elkülönítette volna az egyes funkciókat, illetőleg jelentéseket és az illusztrálásukra közölt adatokat. Így nehéz megtalálni az egyes kategóriákat (l. pl. 72 kk. lapokat). Egy nyelvjárási térképet is kellett volna mellékelnie a kutatópontok feltüntetésével.

Megjegyzéseim, amelyekkel főleg a jövőben megszülető nyelvjárási képzőmonográfiák számára akartam néhány szempontot adni, nem csökkentik a műről előljáróban adott pozitív értékelést. Igen jó volna, ha sok ilyen tanulmány öregbítené a magyar nyelvtudomány nemzeti és nemzetközi hírnevét.

A. KÖVESI MAGDA

SEBESTYÉN ÁRPÁD: A magyar nyelv névutórendszere

Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó. 254 l.

Több e témakörből készült tanulmány után (vö. MNy. LVI, 98—101; NyT. 89—91; MNyj. III, 35—51; FUF. XXXV, 264—78; Nyr. LXXXIII, 464—70; Nyelvtudományi Értekezések 40. sz. 314—9) SEBESTYÉN ÁRPÁD a kérdés monografikus feldolgozását végezte el ebben a kötetben. A könyv tizenkét részre oszlik: Mi a névutó? (7—15); Melyek a magyar nyelv névutói? (17—26); Egyszerű névutók (29—91); Ragvonzó névutók (93—118); Ragos névszói névutók (121—67); Esetenként névutószerű kifejezések (169—86); A névutós szerkezet keletkezése (187—99); A névutós szerkezet jelentése (201—9); A névutós szerkezet szófaji kérdései (211—6); A névutós szerkezet alaki kérdései (217—29); A névutó továbbfejlődésének lehetőségei (231—6); Statisztikai megjegyzések (237—41). A kötetet a különböző névutófajták gyakoriságát il-

lusztráló táblázatok zárják le (242—7). Már az egyes fejezetcímek pusztá felsorolása is mutatja, hogy a szerző igen körültekintően, sok oldalról vizsgálta meg a magyar nyelv névutórendszerét.

A „Mi a névutó?” című rész foglalkozik a meghatározás nehézségeivel, tartalmazza a különböző meghatározások kritikáját, majd SEBESTYÉN ÁRPÁD meghatározását adja: „A névutó a nem tartalmaz jelentésű álszók (alakszók, formaszók, segédszók) osztályába, azon belül a viszonyiszók csoportjába tartozó ragozhatatlan szófajta, mely a mondatban a határozós szintagma határozó tagjához kapcsolódva annak a meghatározotthoz fűződő speciális viszonyát jelöli” (8—9). Ez a definíció kétségtelenül pontosabb mint az eddigié. A meghatározás után megkísérli a szerző elhatárolni az eddigi irodalom alapján a névutót rokonaitól, a ragtól, a határozószótól, az igekötőtől és a ragos határozótól. Rámutat, hogy a névutót nem lehet minden oldalról mereven elkülöníteni, majd bemutatja a névutók belső tagolódását.

A „Melyek a magyar nyelv névutói?” című részben beszédes táblázat foglalja össze, hogy a XIX. és a XX. századi nyelvtanírók közül ki mit tart névutónak.

A szerző hatalmas anyagmennyiségen dolgozik. Az adatokat XX. századi különféle műfajba tartozó szövegekből gyűjtötte. Forrásai között a költészet és a széppróza mellett megtalálható a napi sajtó, a különböző tudományos és szakszöveg is. Együttesen mintegy 400 ívből cédulázta ki a névutókat a teljesség igényével, és gondolt arra is, hogy egy-egy forrás a lehetőség szerint azonos terjedelemben szerepeljen a feldolgozásban. Így módjában áll az adatokat összehasonlítani, és a névutók használati körére, gyakoriságára stb. vonatkozó következtetéseket levonni. Adatainak száma az esetenként névutószerű kifejezések példáit nem tekintve majdnem eléri a harminckétezet.

Az „Egyszerű névutók” című fejezet a magyar névutórendszer magvát adó 37 viszonyiszót tartalmazza. Ezek a következők: *alá, alatt, alól, által, elé, ellen, elöl, előtt, felé, felől, fölé, fölött, felől, gyanánt, helyett, hosszát, iránt, köré, körül, közé, közepette, között, közül, mellé, mellett, mellől, miatt, mögé, mögött, mögül, múlva, nélkül, óta, szerint, szerte, után, végett*. Ezeknek közös vonásuk, hogy a tőszavuktól elszigetelődtek, a tőszóhoz való kapcsolatuk beszéd közben nem tudatosul, és „egyetlen vagy elsődleges” funkciójuk a névutói szerep.

Minden névutót külön-külön szócikkben tárgyal a szerző. Ezek a szócikkek a kérdéses névutóra vonatkozó irodalom ismeretében, annak kritikai felhasználása alapján készültek. A szócikkekben először a névutó eredetére, kialakulásának mikéntjére van utalás, majd az *alapszó* (amellyel a névutó határozói viszonyt alkot) szófajára, jelentéstani és alakszerkezeti viselkedésére. A szócikkek második pontja a névutó jelentésével foglalkozik. Az adatok — sajnos, csak szemelvényesen — hely-, idő- és elvont határozók szerinti csoportosításban kerülnek bemutatásra. A harmadik pontban a tárgyalt névutó-

val kapcsolatos nyelvhelyességi kérdéseket és a példatár számszerű bemutatását találjuk. A negyedik pont pedig a névutó származékait foglalja magában.

A találó r a g v o n z ó n é v u t ó terminust SEBESTYÉN ÁRPÁD a „r a g o s n é v s z ó v a l á l l ó n é v u t ó” hosszadalmas körülírás helyett használja. Ebben a fejezetben az előzőkkel egyező felépítésű szócikkekben az alábbi 22 névutó tárgyalását találjuk: *-n által, -n alul, -n át, -vel átellenben, -n belül, -vel egyetemben, -vel együtt, -n felül, -nél fogva, -től fogva, -n innen, -hoz képest, -n keresztül, -től kezdve, -n kívül, -hoz közel, -re nézve, -vel szemben, -vel szembe, -vel szemközt, -n túl, -n végig*. Általánosan jellemző rájuk, hogy ragos névszóval állnak, az *által, át, egyetemben* és a *képest* kivételével ma is előfordulnak önálló határozószóként. Nem birtokos szerkezetből alakultak, és nem személyragozhatók.

Az *által* névutót az egyszerű és a ragvonzó névutók között is megtaláljuk. A szerző az alapszóhoz kétféle módon kapcsolódó természetete miatt helyesen tárgyalja két helyen ezt a viszonyszót. Ugyancsak helyeselhetjük a *-nél fogva* és a *-től fogva* névutók két szócikkben való bemutatását.

A r a g o s n é v s z ó i n é v u t ó król szóló részben az előzőkhöz hasonló elvek szerint a következő 41 névutó problémáit foglalja össze a szerző: *alapján, céljából, dacára, elébe, ellenében, ellenére, érdekében, értelmében, esetben, esetében, esetén, fejében, folyamán, folytán, fölébe, híján, ízben, javára, kapcsán, korában, következtében, közben, létere, mentén, módjára, módon, módra (mód), múltán, nyomán, részére, részéről, révén, során, számára, számba, számra, táján, tájban, tájt, terén (területén), útján*. A szerző megállapítja, hogy e csoport tagjainak a szerkezeti tagolódását még a mindennapi beszélő is érzi. Ezek még tőszavuk jelentésétől nem szakadtak el, rendszerint testes határozóragjuk van, s a legtöbbnél a határozórag előtt egyes szám harmadik személyű birtokos személyrag található. A szerző szerint nincs személyrag a következőkben: *esetben, ízben, közben, módon, módra, tájban* (121). Mi nem látunk személyragot a *számba, számra* és a *tájt* névutókban sem, bár kétségtelen, hogy az elsőnek volt *számába* változata (vö. 161), és a *számra* is összefügg a *számára* alakkal.

Az egyszerű, a ragvonzó és a ragos névszói névutókat tartalmazó fejezetekben együttesen éppen 100 viszonyzó kerül részletes tárgyalásra. Érzésünk szerint talán a kerek számhoz való ragaszkodás okozta, hogy több olyan kifejezés, amelynek helye lett volna a ragvonzó vagy a ragos névszói névutók között, az „Esetenként névutószerű kifejezések” című fejezetben kerül bemutatásra. Ilyenekre gondolunk, mint például: *alkalmával, alkalommal, célból, irányában, módján; -vel ezelőtt, -től távol* stb., vagy ha az *esetben, esetében, esetén* ragos névszói névutó, akkor az *esetere* is könnyen oda sorolható.

Az „Esetenként névutószerű kifejezések” című fejezet különben 73 kifejezés névutói használatának rövid bemutatását tartalmazza. Ezeket a szerző névutóink tartalékseregének tekinti, amelyeket eleven jelentéstartalmuk, szer-

kezeti tagolódásuk és az alapszóhoz fűződő szintaktikai viszonyuk miatt még nem vesz névutóknak (169).

A kötet eddig ismertetett fejezetei az anyag bemutatását és filológiai feldolgozását tartalmazzák, a továbbiak az anyagból levont elméleti következtéseket foglalják magukban.

„A névutós szerkezet keletkezése” című részben a szerző foglalkozik a névutózással, mint a nyelv szerkezeti vonásával (187—90), a szintagmák és a névutós kapcsolatok összefüggésével (190—3), majd rámutat, hogy a magyar névutók nagy része, 67 viszonyzó (a 241. lapon található táblázatban 66 olvasható) birtokos szerkezeti előzményből alakult névutós kapcsolattá (193—5). De kifejlődhetett a névutós kapcsolat egyéb jelzős szerkezetből (195—6), továbbá határozós, szórványosan alanyos, újabban tárgyias szerkezetből és értelmező értékű határozós kapcsolatból is (196—9).

„A névutós szerkezet jelentése” című fejezetben megvizsgálja a szerző a névutóvá válás folyamatát, a névutóvá válás jelentéstani vonatkozásait (201—4), majd a névutók mondatbeli funkciójával foglalkozik (204—9). A névutós szerkezetek szófaji kérdései között a névutóvá váló szó szófajáról (211—3) és az alapszó szófajáról olvashatunk (213—6). A kötet a továbbiakban tárgyalja a névutós szerkezet alaki problémáit. Foglalkozik a birtokos és egyéb szerkezetek alakjának átöröklésével (217—22), a névutó és az alapszó alakjával, a névutós szerkezet szórendjével, helyesírási problémákkal (222—9) stb.

A szerző rámutat, hogy a névutó éppen úgy kihalhat a nyelvből, mint más szó, de tovább is fejlődhet. Lehet belőle határozószó, alakulhat vele összetétel, raggá is válhat, és megtalálhatjuk kötőszószerű használatban (231—3). A névutót sokszor további raggal és képzővel láthatjuk el, de ilyenkor a névutó rendszerint már elhagyja a névutói kategóriát (233—6).

SEBESTYÉN ÁRPÁD impozáns anyagmennyiség alapján, az idevágó irodalom teljes kritikai felhasználásával foglalja össze a magyar nyelv e jellemző vonásának problémáit. Megállapításai kellően megalapozottak és mértéktartók. Ez a kötet minden bizonnyal a magyar nyelvudomány egyik hasznos kézikönyve lesz. Kár, hogy esetenként túlságosan szűkszavú. Az a néhány sajtóhiba, amelyek közül kettőt megemlítünk, semmit sem von le a munka értékéből. 1. a 110. lapon HORGERNak tulajdonítja azt, amit GOMBOCZ írt, de ugyanez a 198. lapon már helyesen olvasható. 2. ŐMJ. (14) rövidítés téves, helyesen ŐMI. és SOLTÉSZ KATALIN Az ősi magyar igekötők című kötetét jelenti.

Végezetül megemlítjük, hogy mivel ez a grammatikai kategória a magyar nyelvben ugyan a legfejlettebb, de a többi finnugor nyelvben is nagyfontosságú, sőt nyelvtipológiai is érdeklődésre tarthat számot, hasznos lenne a kötetet egészében vagy kivonatossan a magyarul nem tudó kutatók számára valamelyik világnyelvre is lefordítani.

JAKAB LÁSZLÓ